

คาถาพิธีกรรมของหมอยาถิ่นจังหวัดศรีสะเกษ*
MAGIC AND RITUALS OF FOLK HEALERS AT SISAKET PROVINCE

ชานนท์ ไชยทองดี
Chanont Chaithongdee
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
Sisaket Rajabhat University
Corresponding Author E-mail: pronont@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อวิจัยคาถา และพิธีกรรมของหมอยาในการรักษาโรคเขตพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ พื้นที่ในการวิจัย คือ ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 4 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ 1. ชุมชนชาติพันธุ์ลาว ชุมชนบ้านพันทาใหญ่ ตำบลโพธิ์ อำเภอมือเืองศรีสะเกษ 2. ชุมชนชาติพันธุ์ส่วยบ้านตาจ้อย ตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษณ์ 3. ชุมชนชาติพันธุ์เขมร บ้านสดำ ตำบลโพธิ์กระสังข์ อำเภอนายูง และ 4. ชุมชนชาติพันธุ์เยอ บ้านโพนค้อ ตำบลโพนค้อ อำเภอมือเืองศรีสะเกษ โดยมีประเด็นในการวิจัยเพื่อศึกษาวัฒนธรรมชุมชน และเพื่อศึกษาคาถา และพิธีกรรมของหมอยาในการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน

ผลการวิจัยพบว่า 1. วัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ 1.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน 1.2 ระบบสุขภาพชุมชน 1.3 ประวัติชุมชน และ 1.4 ประวัติบุคคลที่น่าสนใจ 2. คาถาและพิธีกรรม ได้แก่ 2.1 คาถาที่พบ 2.2 ความหมายของคาถา 2.3 การใช้ภาษาในคาถา และ 2.4 คาถากับพิธีกรรม ผลการวิจัยทำให้ทราบถึงพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้านที่มีจุดประสงค์สำคัญ คือ การบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยอันเกิดจากทางกายและทางใจ ซึ่งหมอยาเป็นที่พึ่งพาทางจิตใจของคนในชุมชน ปัจจุบันพิธีกรรมการรักษาโรคแบบพื้นบ้านโดยมีหมอยาเป็นผู้รักษาจึงมุ่งรักษาคอนป่วยจากโรคที่เกิดขึ้นจากสิ่งที่ไม่มองเห็น รวมถึงการรักษาทางอารมณ์ จิตใจ และสติ

คำสำคัญ: คาถา; พิธีกรรม; หมอยา; จังหวัดศรีสะเกษ

Abstract

The purpose of this research was to study the spells (magic) and rituals of folk healers in the diseases treatment in Sisaket Province. The research areas were four ethnic group communities: 1. Lao ethnic community, Ban Pan Ta Yai community, Pho Sub-district, Mueang Si Sa Ket District 2. Kuy ethnic community, Ban Ta Choi, Kut Sela Sub-district, Kantaralak District 3. Khmer ethnic community, BansaDam community, Pho Krasang Khun Han District and 4. Ye ethnic community Ban Phon KhoThe. The research was conducted to study community culture and the spells (magic) and rituals of folk healers in folk remedies.

The result showed that there were two main points. The first main point was 1. community culture: 1.1) community basic information, 1.2) community health system, 1.3) community history, and 1.4) history of persons of interest. The second main point was 2. witchcraft and rituals are divided into 4 groups: 2.1) Spells that were found, 2.2) Meanings of the spells 2.3) Language used in the spells and 2.4) Spells and rituals. The findings showed the healing rituals of folk healers had the important purpose to treat the physical and mental illnesses. Folk healers are spiritual anchor of the community. Nowadays, the rituals of healing diseases by the folk healers aimed at treating sickness from invisible things. It focused to heal emotional, psychological and consciousness. It is the healing with music and ritual beliefs. Also, the healing included encouragement and emotional persuasion.

Keyword: Magic; Ritual Folk; Healer; Sisaket Province

บทนำ

ชุมชนอีสานเป็นสังคมที่มีความผูกพันกับธรรมชาติ มีการสั่งสมความรู้ ความเชื่อ รวมไปถึงภูมิปัญญา ที่เป็นมรดกสืบทอดต่อเนื่องกันมายาวนาน ในอดีตเมื่อผู้คนมีความเจ็บป่วย จึงได้รักษาเยียวยากันตามความเชื่อ หรือตามความรู้ด้านสมุนไพร ซึ่งผู้รักษาต้องอาศัยความรู้ และประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่สืบทอดต่อกันมา บุคคลดังกล่าวเรียกว่า หมอยา ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่หมอพื้นบ้านด้วยการเรียนรู้ที่ใช้ผลิตภัณฑ์ธรรมชาติรวมทั้งวิธีการต่าง ๆ ในการดูแลสุขภาพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นที่ตน (จักรแก้ว นามเมือง และคณะ, 2561) ทั้งนี้ก่อนที่หมอพื้นบ้านจะมีบทบาทของการเป็นผู้ให้บริการรักษาโรคแก่ประชาชนในชุมชนจะต้องมีวัฒนธรรมการเรียนรู้เพื่อการเป็นหมอพื้นบ้านที่สมบูรณ์ โดยวัฒนธรรมการเรียนรู้ของหมอพื้นบ้านแต่ละคนจะมีวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ต่างกัน ส่วนมากจะได้รับการถ่ายทอดความรู้จาก

ประสบการณ์ของบรรพบุรุษ เครือญาติ หรือผู้ใกล้ชิดในครอบครัวด้วยการสังเกต จดจำวิธีการรักษาจนเกิดความชำนาญ (กรรณ จันทุม และคณะ, 2559)

ทั้งนี้การรักษาโรคแบบพื้นบ้านมักจะมีพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบอาหมัดอัลซารี (2560) ได้ให้ความหมายว่าพิธีกรรมคือ การที่คนในชุมชนมีคติความเชื่อ ในเรื่องของการเคารพนับถือเทพเทวดา และการให้ความสำคัญกับบรรพบุรุษที่ล่วงลับ ตลอดจนภูตผี หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย พิธีกรรมในการรักษาโรคของชาวอีสานมีหมอยาเป็นผู้ทำหน้าที่รักษาหมอยาได้รับความเชื่อมั่น และความศรัทธาจากคนในสังคมทำให้ผู้คนหันมาพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พึ่งอำนาจของหมอยาเพื่อช่วยปกป้องคุ้มครองให้แคล้วคลาดปลอดภัย หมอยาบางคนเป็นผู้ที่มีความรู้ในด้านคาถาอาคมและปฏิบัติด้วยอยู่ในศีลธรรม เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ นอกจากการรักษาโรคแล้วยังอาจสามารถจัดปัดเป่าผีร้ายได้ (ปฐมพงศ์ ลิ้มเจริญ และคณะ, 2559) คาถาที่หมอยาส่วนหนึ่งใช้ประกอบการรักษาโรค คือ อักษรหรืออักษรที่หมอยาได้รับการถ่ายทอดวิชา มา อีกทั้งคาถา ศักดิ์สิทธิ์ของหมอยาได้ช่วยเหลือผู้คนที่บาดเจ็บจนเป็นที่นับถือ เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมา (กรรณ จันทุม และคณะ, 2559)

จังหวัดศรีสะเกษเป็นแหล่งแห่งภูมิปัญญาทางด้านการรักษาโรคและดูแลสุขภาพอันยึดโยงกับกระบวนการถ่ายทอดทางภูมิปัญญาทางด้านชาติพันธุ์ซึ่งได้ชื่อว่า ไทย 4 ชาติพันธุ์ ซึ่งประกอบไปด้วย ชาติพันธุ์ลาว ชาติพันธุ์เขมร ชาติพันธุ์ส่วย และชาติพันธุ์เยอ จากการสำรวจพบว่าภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค และสุขภาพของ หมอยาในจังหวัดศรีสะเกษมีการวินิจฉัยโรค การเลือกใช้สมุนไพรในการรักษา โรครวมถึงมีการใช้คาถา และไสยศาสตร์ร่วมในพิธีกรรม

การรักษาโรคส่งผลต่อทั้งอาการเจ็บป่วย และภาวะจิตของคนป่วยให้หายเร็วขึ้น ซึ่งเป็นการรักษาอาการเจ็บป่วยโดยการใช้คาถาประกอบการรักษา วิธีการรักษาหมอเป่าจะใช้การเสกหรือปกริกรรมคาถา (สุตารักษ์ ประสาร และอรธิดา ประสาร, 2558) ด้วยเหตุนี้ทางผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญที่จะวิจัยในประเด็นเรื่องคาถาพิธีกรรมหมอยาถิ่นจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อเป็นการค้นหาและสืบทอดองค์ความรู้การรักษาโรคตามองค์ความรู้จากคาถาในการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาคาถา และพิธีกรรมของหมอยาในการรักษาโรคในเขตพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องคาถาพิธีกรรมหมอยาถิ่นจังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีการศึกษาวิจัยที่นำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่ในการวิจัยคือ 1) บ้านพันทาใหญ่ ตำบลโพธิ์ อำเภอมือเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ (กลุ่มชาติพันธุ์ลาว) 2) บ้านตาจ้อย ตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ (กลุ่มชาติพันธุ์เขมร) 3) บ้านสดำ ตำบลโพธิ์

กระสังข์ อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ (กลุ่มชาติพันธุ์ส่วย) 4) บ้านโนนค้อ ตำบลโนนค้อ อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ (กลุ่มชาติพันธุ์เยอ) การวิจัยตลอดจนเหตุผลสำคัญของการวิจัย นำเสนอวิธีการวิจัยดังนี้

1. การวิจัยเชิงเอกสาร

ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิจัยเชิงเอกสารด้วยกระบวนการวิจัย และวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร โดยเป็นการทบทวนแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง วัฒนธรรม และการรักษาโรคแบบพื้นบ้านของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษ

2. การวิจัยภาคสนาม

ผู้วิจัยได้วิจัยแนวคิดที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบในการออกแบบสอบถามเพื่อจะนำไปสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่าง โดยผู้วิจัยได้มีการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา และความสอดคล้องของเนื้อหา จากนั้นจึงได้กำหนดกลุ่มตัวอย่าง คือ หมอยาโดยกำหนดพื้นที่ละ 1 คน ใช้การสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างโดยใช้การจดบันทึก การบันทึกเสียงเพื่อเป็นเครื่องมือช่วยในการวิจัย

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคาถาพิธีกรรมหมอยาถิ่นอีสานจังหวัดศรีสะเกษ แบ่งเป็น 2 เครื่องมือหลักคือ เครื่องมือที่เป็นเอกสารทางวิชาการ และเครื่องมือที่ใช้ในภาคสนาม คือ แบบสัมภาษณ์ โดยเก็บข้อมูลโดยการบันทึกเสียงของผู้ให้สัมภาษณ์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยประมวลผลรอบจากการวิจัยจากเอกสาร ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการวิจัยภาคสนามผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยมาวิเคราะห์ และประมวลผลข้อมูล ซึ่งดำเนินการร่วมกับกระบวนการรวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสาร ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5. การนำเสนอข้อมูล

การวิจัยเรื่องคาถาพิธีกรรมหมอยาถิ่นอีสานจังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยนำเสนอผลวิจัยโดยใช้การพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. วัฒนธรรมชุมชน

1.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

จากการวิจัยด้านข้อมูลพื้นฐานชุมชน พบว่าทั้ง 4 ชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้

1.1.1 ชุมชนบ้านพันทาใหญ่ (กลุ่มชาติพันธุ์ลาว) จากการวิจัยพบว่าชาวชุมชนพันทาใหญ่ใช้ภาษาลาว รวมถึงภาษาไทยถิ่นอีสาน และภาษาไทยราชการในการสื่อสาร มีเรื่องเล่าที่กล่าวถึงสภาพชุมชนในอดีตคือ ในอดีตหมู่บ้านยังเป็นถนนลูกรัง บ้านเรือน

เป็นบ้านไม้ชั้นเดียวยกสูง ชาวบ้านจะปลูกบ้านอยู่ใกล้กัน ไม่มีกำแพง สามารถไปมาหาสู่กันได้ แต่เมื่อเวลาผ่านไปความเจริญของชุมชนพื้นที่ใหญ่มีการปรับตัวเป็นสังคมเมืองอย่าง จากบ้านที่ทำด้วยไม้จึงกลายเป็นบ้านปูน ธรรมชาติหรือสถานที่เก่าแก่ที่ยังเหลืออยู่ในชุมชนนี้จึงเริ่มหาย และหมดไป หลังจากการมีการสร้างถนน รวมถึงมีการเกิดขึ้นของธุรกิจหอพักขึ้นหลายแห่ง มีความเชื่อคือ การนับถือผีบรรพบุรุษ ชาวบ้านให้ความนับถือคือศาลปู่ตาหรือดอนปู่ตาถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านที่ดูแลคุ้มครองชาวบ้านให้พ้นจากภัยพิบัติอยู่สุขสบายปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นที่พึ่งพิงยังส่งเสริมขวัญ และกำลังใจของผู้คนในหมู่บ้าน

1.1.2 ชุมชนบ้านตาจ้อย (กลุ่มชาติพันธุ์เขมร) ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือเกษตรกรรม ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่ คือ ภาษาเขมร ภาษาไทยถิ่นอีสาน และภาษาไทยราชการในการสื่อสาร ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านที่โดดเด่นในเรื่องของการรักษาโรคพื้นบ้านชาวบ้านมีความเชื่อว่ามีศาลปู่ตาเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านนับถือบูชาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นภูมิบ้านเมือง ช่วยปกป้องรักษาหมู่บ้าน และคนในหมู่บ้านให้อยู่ดีมีสุข สภาพบ้านเรือนในอดีตของชาวบ้านตาจ้อยพบเห็นน้อยมาก ปัจจุบันเป็นบ้านที่สร้างด้วยการรื้อบ้านหลังเดิมแล้วสร้างใหม่เป็นบ้านปูนทั้งหลัง หรือไม่ก็เป็นบ้าน 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นปูน ชั้นบนเป็นไม้ นอกจากนี้ยังพบว่ามีบ้านปูนมีชั้นเดียว นิยมมุงหลังคาด้วยสังกะสี หลังคาจั่ว พื้นที่ในการปลูกบ้านแต่ละคนมีจำกัด บ้านบางหลังจะมีขี้วัวซึ่งเรียกกันว่า “เล้าข้าว” ปลูกติดกับตัวบ้าน

1.1.3 ชุมชนบ้านสดำ (ชาติพันธุ์ส่วย) ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือเกษตรกรรม ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่ คือ ภาษาส่วย ภาษาเขมร ภาษาไทยถิ่นอีสาน และภาษาไทยราชการในการสื่อสาร ชาวบ้านจะมีความเชื่อ และความศรัทธา เช่น การศรัทธา นับถือผี ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา มีความเชื่อเรื่องศาลหลักบ้าน เชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติจากความเชื่อก็นำไปสู่การเกิดประเพณีพิธีกรรมการเช่นสรงบูชา พิธีกรรมการบนบานศาลกล่าว การอ้อนวอน หรือการขอขมา เช่น พิธีกรรมการรำแม่มด พิธีกรรมการเช่นไหว้ศาลปู่ตา ในช่วง เดือน 3 และเดือน 6

1.1.4 ชุมชนบ้านโนนค้อ (ชาติพันธุ์เยอ) อาชีพหลักคือการทำนา มีอาชีพรองคือการทำสวน เลี้ยงสัตว์และค้าขาย การปลูกบ้านจะมีโครงสร้างและมีรูปแบบสถาปัตยกรรม และความเชื่อพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกสร้างบ้านที่สืบทอดต่อกันมา ชาวบ้านจะยึดถืออย่างเคร่งครัดเพราะเชื่อว่าถ้าปลูกบ้านได้ถูกต้องตามความเชื่อแล้ว จะมีผลก่อให้เกิดสิริมงคลแก่ครอบครัวและผู้อยู่อาศัย แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าก่อสร้างไม่ถูกต้องประเพณีแล้วจะทำให้เกิดความอัปมงคลแก่ครอบครัว และผู้อยู่อาศัย สภาพบ้านเรือนที่เหลือให้พบเห็นในปัจจุบันมักสร้างเป็นบ้านไม้มีใต้ถุนสูง นิยมมุงหลังคาด้วยสังกะสี หลังคาจั่ว จะหันจั่วไปทางทิศตะวันออก ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์หรือถูกต่อเติมใหม่ ชาวบ้านโนนค้อมีศาลพระภูมิของหลวงพ่อดศรีสุธัมมา (ชาวชาติพันธุ์เยอ เรียกว่า จัวมอมมุมิน) เป็นพระอาจารย์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์

1.2 ระบบสุขภาพชุมชน บริบทของระบบสุขภาพชุมชนถือเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างระบบสุขภาพในชุมชน จากการวิจัยพบว่าระบบสุขภาพชุมชนของทั้ง 4 ชุมชน ดังกล่าวมีความสัมพันธ์ของระบบสุขภาพกับสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสัมพันธ์กัน สามารถแบ่งระบบสุขภาพชุมชนออกเป็น 3 ระบบ คือ ระบบแพทย์ชุมชน ได้แก่ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ระบบแพทย์สมัยใหม่ ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล หรืออนามัยที่อยู่ใกล้เคียง และระบบแพทย์พื้นบ้าน ได้แก่ หมอยา ซึ่งเป็นการรักษาทั้งทางกาย และทางใจเป็นอีกทางหนึ่งที่จะช่วยเยียวยาจิตใจของชาวบ้านได้ดี

1.3 ประวัติชุมชน เป็นเรื่องราวประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านหรือชุมชนซึ่งแต่ละชุมชนมีประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจสามารถสรุปได้ ดังนี้

1.3.1 ชุมชนบ้านพันทาใหญ่ เดิมเรียกว่าบ้านท่าหรือบ้านน้อย มีเรื่องเล่าว่า ในอดีตมีบ้านเรือนประมาณ 30 กว่าหลังคาเรือน บ้านพันทา คนตั้งบ้านพันทาคือ นายพรานชื่อ ทา ชื่อบ้านพันทาเป็นคนเขมรซึ่งได้ติดตามแรดที่หนีจากชุมชนมาตามล่าห้วยสำราญ

1.3.2 ชุมชนบ้านต่าจ้อย มีเรื่องเล่าว่า ชาวบ้านก่อนจะย้ายมาตั้งหลักปักฐาน ณ บ้านต่าจ้อยในปัจจุบันขณะนั้นยังไม่ได้ตั้งชื่อหมู่บ้าน ได้มีผู้เฒ่าจากบ้านกุดเสลา มีชื่อว่า “ต่าจ้อย” มาบุกเบิกทำไร่ไถ่หนองน้ำ จึงได้เรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านต่าจ้อย” จนกระทั่งเมื่อทางราชการได้มาแต่งตั้งผู้ช่วยรักษาการในหมู่บ้าน เมื่อฟังชื่อหมู่บ้านแล้วดูไม่ไพเราะจึงได้ตั้งชื่อใหม่ว่า “บ้านต่าจ้อย” นับจากนั้นเป็นต้นมา

1.3.3 ชุมชนบ้านสดำ มีเรื่องเล่าว่า บ้านสดำเป็นป่าไม้กว้างใหญ่ทึบและรกร้างว่างเปล่าจนถึงภูเขาดงรักพร้อมทั้งมีสัตว์ป่าหลายชนิด เช่น เสือ ช้าง วัว กระทิง เป็นต้น ในครั้งนั้นมีหมอควาญช้าง ที่อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ ได้นำช้างมา ประมาณ 63 เชือกเพื่อจะมากล่องช้างอยู่ตามเทือกเขาพนมดงรัก แล้วมาตั้งฐานทับช้างพักแรมอยู่ที่บ้านสดำแห่งนี้เป็นประจำ มีนายสดำเป็นหัวหน้า

1.3.4 ชุมชนบ้านโพนค้อ มีเรื่องเล่าว่า ชุมชนดังกล่าวมีชนพื้นบ้านเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เยอ มีลักษณะสำคัญคือบริเวณที่ตั้งเป็นเนินสูงมีต้นค้อเป็นจุดสำคัญที่ชาวบ้านขณะนั้นนำมาเป็นชื่อ

1.4 ประวัติบุคคลที่น่าสนใจ เป็นประวัติของหมอยาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีความน่าสนใจเกี่ยวกับการทำหน้าที่เป็นผู้รักษาโรคให้กับชาวบ้าน

1.4.1 ข้อมูลของหมอยา

บุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นหมอยาในการรักษาโรค ซึ่งจากการวิจัยได้กำหนดหมอยาเป็น 4 คน จาก 4 กลุ่มชาติพันธุ์ ดังนี้ 1) กลุ่มชาติพันธุ์ลาว ได้แก่ นายสุนทร ทวีศรี อายุ 73 อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 14/2 หมู่ 8 ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ 2) กลุ่มชาติพันธุ์เขมร ได้แก่ นางสาวิน ศรีสวย อายุ 57 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 122 หมู่ 13 ตำบล

กุดเวลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ 3) กลุ่มชาติพันธุ์ส่วย ได้แก่ นางสาวท สุดสังข์ อายุ 72 ปีอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 1 บ้านสดำ หมู่ที่ 13 ตำบลโพธิ์กระสังข์ อำเภอบัวลาย จังหวัดศรีสะเกษ 4) กลุ่มชาติพันธุ์เยอ ได้แก่ นางดำ นันทวงษ์ อายุ 82 ปีอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 305 หมู่ 6 ตำบลโพธิ์ค้อ อำเภอเมืองจังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ

2. คาถาและพิธีกรรม

2.1 คาถาที่พบ

จากการวิจัยเกี่ยวกับคาถาและพิธีกรรม พบว่าหมอยาในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีคาถาที่ใช้รักษาโรค และรักษาอาการป่วยแตกต่างกันด้วย ซึ่งคาถาที่พบในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เป็นคาถาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากครูหรือบรรพบุรุษของหมอยา ซึ่งคาถาที่พบรวมทั้งหมดสามารถสรุปได้ ดังนี้

2.1.1 กลุ่มชาติพันธุ์ลาวมีคาถาเกี่ยวกับการทำยาเพื่อรักษาโรค พบว่ามี 2 คาถา คือ คาถาต้มยา และคาถาฝนยา

2.1.2 กลุ่มชาติพันธุ์เขมรพบว่ามี 3 คาถา คือ คาถาประสานกระดูก คาถารักษาอาการแขนหัก ขาหัก ขาแพลง และอาการอย่างอื่นเกี่ยวกับกระดูก หรืออาการบวมทั่วไป

2.1.3 กลุ่มชาติพันธุ์ส่วยพบว่ามี 2 คาถา คือ คาถารักษากระดูก และคาถารักษาข้อเท้าพลิก ปวด หรือบวม คาถารักษากระดูกเป็นคาถาที่รักษาผู้ป่วยที่มีอาการกระดูกเคลื่อนหรือกระดูกหักที่บริเวณต่าง ๆ ของร่างกาย

2.1.4 กลุ่มชาติพันธุ์เยอ พบว่ามี 2 คาถา คือ คาถาเมตตาโชคลาภ และคาถาสารพัดการป้องกันภัย อีกทั้งยังมีคาถาเมตตาโชคลาภ เป็นคาถาเกี่ยวกับการเสริมบารมีให้กับบุคคลทั่วไป

2.2 ความหมายของคาถา

ตัวบทคาถาในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์พบว่ามีภาษาถิ่นปรากฏอยู่ด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคาถาในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีความแตกต่างกันในด้านรูปภาษาอย่างชัดเจน ผลการวิจัยมีดังนี้

2.2.1 ความหมายของคาถาในกลุ่มชาติพันธุ์ลาว กล่าวคือ คาถาต้มยา เป็นการสวดเพื่อรักษาโรคทั่วไปที่ใช้สวดก่อนจะปรุงยา โดยอ้างถึงบทสวดหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยใช้คำว่า “อะหัง” หมายถึง ข้าพเจ้า เป็นคำที่ใช้แทนตัวผู้กล่าวบทสวด (หมอยา) “วิมะยัง ปัจจักขามิ” หมายถึง การรักษาโรคให้พ้นจากสิ่งที่ไม่ดีปัดเป่าโรคร้ายให้หายไป ส่วนคาถาฝนยา เป็นการสวดเพื่อรักษาโรคทั่วไปตามอาการ ที่ใช้สวดก่อนจะฝนยา โดยอ้างถึงบทสวดหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยคำว่า “สัพเพเมตตา สัพพะยาถิ วินาสนัง สัพพะสิทธิ ภวันตุเม” หมายถึง การรักษาโรคต่าง ๆ ให้พ้นจากภัยอันตรายรวมถึงความเจ็บไข้ได้ป่วยของมนุษย์ทั่วไปไม่ให้เป็นไข้เป็นหวัดเป็นใน การดำรงชีวิตของมนุษย์

2.2.2 ความหมายของคาถาในกลุ่มชาติพันธุ์เขมร คาถาประสานกระดูก เป็นการสวดเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับกระดูก โดยอ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาก่อนด้วยคำว่า “โอมนะโมพุทธานะ โอมนะโมธัมมานะ โอมนะโมสังฆานะ” ซึ่งหมายถึง พระรัตนตรัย อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันเป็นที่พึ่งสูงสุด จากนั้นเป็นบทสวดภาษาเขมร ซึ่งหมายความว่า ให้อาการเจ็บป่วยหายสิ้นไป คาถารักษาอาการเกี่ยวกับ บวม แขนหัก ขาหัก ขาพลิก และอาการอย่างอื่นเกี่ยวกับกระดูก เป็นการสวดเพื่อรักษาอาการบวม แขนหัก ขาหัก ขาพลิก และอาการอย่างอื่นเกี่ยวกับกระดูก โดยเริ่มจากการตั้งนะโม 3 จบ ซึ่งหมายถึง การขออนบ้น้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งเป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง จากนั้นเป็นบทสวดภาษาเขมร มีความหมายว่า ให้หายเจ็บ หายปวด หายโรค หายภัย หายแตก หายหัก หายบวม หายสิ้นทุกอย่าง จากนั้นจึงเป็นการย่ำบทสวดให้เกิดผลสูงสุด ด้วยคำว่า “พุทโธระงับ ธัมโมระงับ สังโฆระงับ, พุทโธหาย ธัมโมหาย สังโฆหาย, นะโมหาย พุทโธหาย สังโฆหาย, นะโมอัด พุทโธอัด สังโฆอัดบัตจะริบ” ซึ่งทั้ง 4 บทนี้ หมายถึง การน้อมนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยในการรักษาให้อาการเจ็บป่วยหายสิ้นไป อาการบวมทั่วไป เป็นการสวดเพื่อรักษาอาการบวมทั่วไปที่เกิดจากอุบัติเหตุ โดยเริ่มด้วยการสวดบทนะโม 3 จบ หมายถึง การขออนบ้น้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งเป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง แต่เป็นการสวดถอยหลัง เพื่อให้เกิดอานุภาพสูงสุด จากนั้นต่อด้วยบทเน้นย้ำพุทธุคุณเพื่อให้เกิดการรักษาเกิดประสิทธิผลสูงสุด ด้วยคำว่า “พุทโธหาย ธัมโมหาย สังโฆหาย” หมายถึง การน้อมนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยในการรักษาให้อาการเจ็บป่วยหายสิ้นไป

2.2.3 ความหมายของคาถาในกลุ่มชาติพันธุ์ส่วย คาถารักษากระดูก เป็นการสวดเพื่อรักษากระดูก โดยหมอยาจะสวดบท “โอมนะโมพุทธานะ โอมนะโมธัมมานะ โอมนะโมสังฆานะ โอมสะกัณวิน” เพื่อระลึกถึงสิ่งศักดิ์ศรีครูบาอาจารย์ หลังจากนั้นก็จะสวดบท “ตะคุโรค แอไซ้เจากะบัง แอสะแป๊ะเจาตอ แอคอกเจาเต็ดกานอ โอมเจาเหยือมาทีตกานอ โอมตะคุโรค” เป็นภาษาส่วย หมายความว่า ให้หายจากอาการเจ็บกระดูก คาถารักษาข้อเท้าพลิก ปวด หรือบวม เป็นคาถาที่ใช้สวดระหว่างการรักษาให้กับผู้ป่วย อาการข้อเท้าพลิก ปวดหรือบวม เริ่มด้วยการตั้งนะโม 3 จบ เป็นการการระลึกถึงพระผู้มีพระภาค เทพยดา หลังจากนั้นใช้บทสวด “คุมพัน อันสุ ธัมมุนู กากัง วรนัง พาวียง นโม พุทธานะ เพี้ยง” เป็นการสวดให้หายจากอาการข้อเท้าพลิก อาการปวดหรือบวม ให้หายจากอาการโดยเร็วที่สุด

2.2.4 ความหมายของคาถาในกลุ่มชาติพันธุ์เยอ คาถาเมตตาโชคลาภ เป็นการสวดเพื่อเสริมบารมีให้กับบุคคลทั่วไปในบทสวดจะมีการกล่าวถึงหัวใจพระฉิมพลี หรือ พระสวลี ผู้เป็นเลิศด้านโชคลาภอยู่ในบทสวดด้วย “นะชาลีติ” มีความหมายในแต่ละอักขระ คือ คำว่า นะ หมายถึง นอบน้อม มีสัมมาคารวะ คำว่า ชา หมายถึง ขวนขวายเรื่องการทำงาน คำว่า ลี หมายถึง ไม่นอนมาก ไม่นอนดึก ไม่ตื่นสาย คำว่า ติ หมายถึง ว่าโดยทั้งหมด และคาถาสารพัด

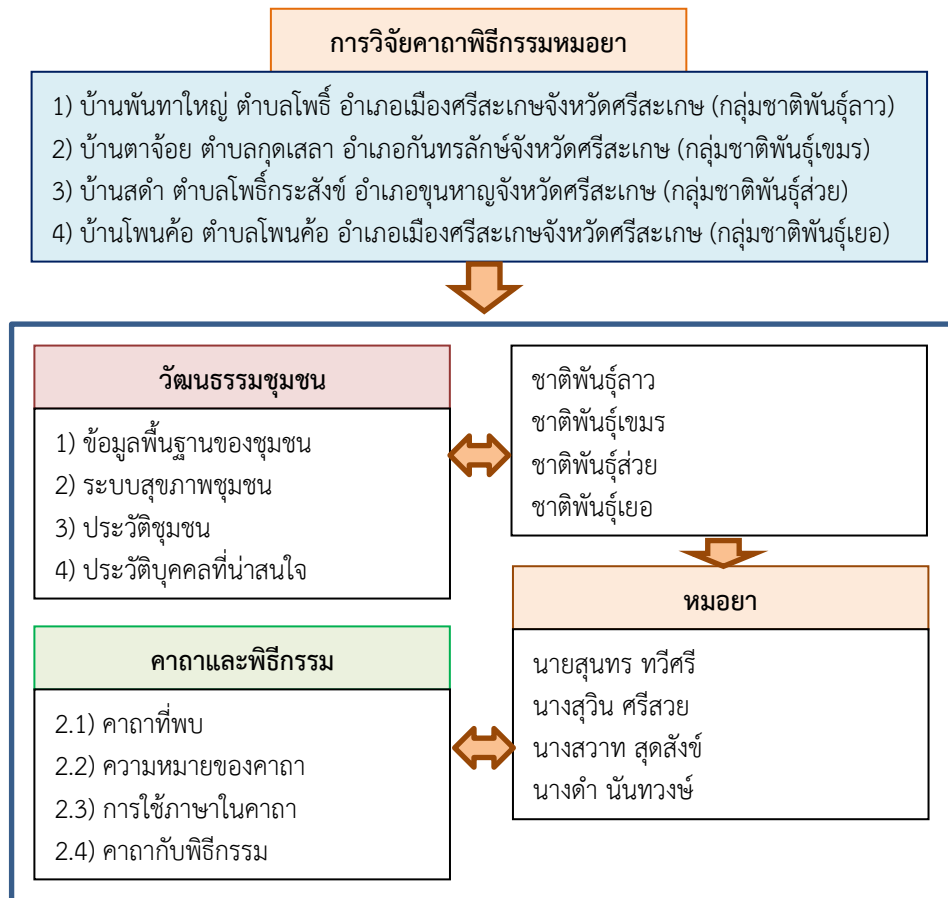
ตารางข้างต้นเป็นรายละเอียดชื่อคาถา ตัวบทคาถารวมถึงวัตถุประสงค์การใช้คาถาของทั้ง 4 กลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งพบว่ามีการใช้ภาษาบาลีร่วมกับภาษาถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาร่วมกับตัวยาสมุนไพร อีกทั้งยังใช้คาถาเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่รักษาโรคแบบพื้นบ้าน

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยพบว่าหมอยาถิ่นจังหวัดศรีสะเกษซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการรักษาโรคของชาวอีสานมีความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์โดยเชื่อว่าความเป็นมนุษย์มีทั้งส่วนที่เป็นร่างกายและจิตใจ ทั้งสองส่วนทำงานสัมพันธ์กัน เป็นผลรวมของจิตและกายที่อยู่ในภาวะสมดุลดังที่ ปรีชา อุยตระกูล และคณะ (2531) สรุปไว้ว่าองค์ประกอบของความสมดุลของร่างกายมีอยู่ 3 ประการ คือ ขวัญ วิญญาน และธาตุทั้ง 4

เมื่อพิจารณาผลการศึกษาร่วมกับงานวิจัยของทักษิณา ไกรราช (2549) ที่ได้วิจัยเรื่องมิติทางวัฒนธรรมในการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสานที่มีผลการศึกษาสรุปได้ว่าความรู้ดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสานมีรากฐานมาจากความเชื่อเรื่องวิญญาน อิทธิพลของศาสนา และพรหมณ์ที่มีอยู่ในสังคมมาช้านาน เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นความคิดร่วมในการมองร่างกายมีความสลับซับซ้อนซับซ้อน นอกจากนี้ยังทำให้ทราบว่าชาวบ้านมีวิถีปฏิบัติในการรักษาความสมดุลของร่างกายมิให้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มารบกวนให้เกิดการเจ็บป่วยรวมทั้งรักษาสุขภาพทางใจ การไม่ละเมิดจารีตประเพณีของชุมชนเพื่อมิให้ผิดผี อีกทั้งการป้องกันไสยศาสตร์ในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีทุนทางธรรมชาติ และทุนทางสังคมเป็นปัจจัยเอื้อที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านและการถ่ายทอด ดังนั้นจึงพบว่าชาวอีสานมีความเชื่อเกี่ยวกับ สาเหตุของการเกิดโรคร้ายไข้เจ็บนั้น ประกอบขึ้นด้วยเหตุ 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทแรก ชาวอีสานเชื่อว่าการเกิดโรคร้ายไข้ เจ็บ เกิดจากสรรพสิ่งทางกายที่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมของสิ่งมีชีวิตและวัตถุต่าง ๆ และประการที่สอง โรคร้ายไข้เจ็บที่เกิดขึ้นจากสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ที่กำหนดบทบาทความเป็นไปของชีวิต และสังคม อำนาจเหล่านี้จะทำหน้าที่คุ้มครองรักษาให้สิ่งต่าง ๆ ดำเนินไปตามที่ถูกที่ควร

องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่าการวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นด้านวัฒนธรรมของชุมชนจากข้อมูลพื้นฐานชุมชน และประเด็นคาถาและพิธีกรรม พบว่า 1) ชุมชนพันทาใหญ่ ตำบลโพธิ์ อำเภอมืองศรีสะเกษ เป็นชุมชนในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่อาศัยอยู่ในจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า คาถาที่ใช้เป็นคาถาตั๋มยา และคาถาฝนยาใช้รักษาโรคทั่วไปตามอาการ ซึ่งในตัวของคาถาส่วนใหญ่เป็นภาษาบาลี 2) บ้านตาจ้อย ตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษณ์ เป็นชุมชนในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่อาศัยอยู่ในจังหวัดศรีสะเกษ พบว่าคาถาที่ใช้เป็นคาถาที่รักษาโรคเกี่ยวกับกระดูก เช่น แขนหัก ขาหัก กระดูกร้าว ข้อพลิก และอาการบวม เป็นต้น หมอยาจะใช้คาถาในการรักษาแตกต่างกันตามอาการ แต่ก็ยังมีส่วนที่คล้ายกันบ้างในบางส่วน ซึ่งในตัวของคาถาส่วนใหญ่เป็นภาษาบาลีและมีภาษาเขมรปนอยู่ 3) บ้านสตา ตำบลโพธิ์กระสังข์ อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นชุมชนในกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยที่อาศัยอยู่ในจังหวัดศรีสะเกษ พบว่าคาถาที่ใช้เป็นคาถาเกี่ยวกับการเสริมสิริมงคลให้กับตนเอง เป็นที่นิยมของคนในหมู่บ้าน ซึ่งในตัวของคาถาส่วนใหญ่เป็นภาษาบาลี และภาษาส่วย และ 4) บ้านโนนค้อ ตำบลโนนค้อ อำเภอมืองศรี

สะเกษ เป็นชุมชนในกลุ่มชาติพันธุ์เยอ พบว่าคาถาที่ใช้เป็นคาถาเกี่ยวกับการเสริมสิริมงคล และการรักษาด้วยการเป่าต่อกระดูก ซึ่งในตัวบทคาถาส่วนใหญ่เป็นภาษาบาลี

จากการวิจัยทำให้พบว่าคาถาของหมอยาถิ่นจังหวัดศรีสะเกษเป็นส่วนหนึ่งของมรดกภูมิปัญญาของสังคมอีสานที่อุดมด้วยภูมิปัญญาควรแก่การศึกษา และยังคงอยู่ในรูปแบบของภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยเฉพาะภูมิปัญญาทางด้านการรักษาโรคและดูแลสุขภาพทั้งนี้อาการเจ็บป่วยอาจจะเกิดจาก สาเหตุ การทำงานของร่างกายไม่ปกติ เกิดจากกรรมพันธุ์ เกิดจากไสยศาสตร์ หรือคาถาอาคม รวมถึงเกิดจากการกระทำของเทวดาหรือผีบรรพบุรุษ คุณค่าในเรื่องของ บทบาทของหมอพื้นบ้านเฉพาะทางที่ผสมผสานการรักษาโดยใช้คาถาร่วมกับการใช้สมุนไพรจึงสมควรแก่การศึกษาเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาให้คงอยู่ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เผยแพร่ความรู้ด้านการรักษาโรคแบบพื้นบ้านโดยหมอยาให้ประชาชนได้รู้ เพื่อส่งผลให้เกิด เป็นทางเลือกหนึ่งในการดูแลสุขภาพ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

นำความรู้และภูมิปัญญาทางการรักษาโรคแบบพื้นบ้านเข้าสู่สถานวิจัยเพื่อให้นักเรียนได้วิจัยเป็นความรู้พื้นฐานความรู้คู่ไปกับความรู้ทางการแพทย์ปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยข้อมูลในประเด็นการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคโดยหมอยาในพื้นที่ของจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคอีสาน โดยนำมาเปรียบเทียบกัน เพื่อจะได้ทราบถึงการรักษาโรคของหมอยาแต่ละแห่ง
2. ควรมีการวิจัยในประเด็นการดำรงอยู่ของหมอยาในพื้นที่ของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เอกสารอ้างอิง

- กรุณา จันทุม และคณะ. (2559). วัฒนธรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านอีสาน กรณีศึกษา ตำบลนาฝาย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ. *วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์*, (11)ฉบับพิเศษ, 149-156.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2539). *ลือลือวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- จักรแก้ว นามเมือง และคณะ. (2561). วิเคราะห์บันทึกปัสสาวะแพทย์พื้นบ้าน (หมอเมือง) ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูทอกยาว จังหวัดพะเยา. *วารสาร มจร.ทริภุชชัยปริทัศน์*, (2)1, 1-13.
- ดำ นันทวงศ์. (2563, 14 กรกฎาคม). หมอยา [บทสัมภาษณ์].

- ทักษิณา ไกรราช. (2549). มิติวัฒนธรรมการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาโทศึกษา). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ปฐมพงศ์ ลิ้มเจริญ และคณะ. (2559). หมอธรรม: ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และเครือข่ายทางสังคม ในภาคอีสาน. วารสารช่อพะยอม, (27)1, 25-34.
- ปรีชา อุตระกุล และคณะ. (2531). บทบาทหมอพื้นบ้านในสังคมชนบทอีสาน (รายงานการวิจัย). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- มานิช วามานนท์ และเพ็ญภา ททรัพย์เจริญ. (2537). ยาไทย: สำหรับงานสาธารณสุขมูลฐาน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- สวาท สุดสังข์. (2563, 8 มิถุนายน). หมอยา [บทสัมภาษณ์].
- สุदारักษ์ ประสาร และอรธิดา ประสาร. (2558). กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการดูแลสุขภาพในสี่กลุ่มชาติพันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ. วารสารงานวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, (2)1, 84-10.
- สุนทร ทวีศรี. (2563, 6 สิงหาคม). หมอยา [บทสัมภาษณ์].
- สุวิน ศรีสอย. (2563, 9 กันยายน). หมอยา [บทสัมภาษณ์].
- อาหมัดอัลซารีย์ มูแกม. (2559). ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบน พื้นที่บ้านจารย์ อำเภอสว่าง จังหวัดสุรินทร์ (สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาวิชาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

